

Planlamada Etik Değerler: Eşitlik ve Sosyal Adalet¹

Melih Ersoy, ODTÜ

Giriş

Kapitalist toplumda piyasa süreçlerine bir müdahale aracı ve sanatı olarak da görülebilecek olan planlamanın rolü konusunda farklı görüşlerin varlığı bilinmektedir. Planlamanın kapitalist toplumlardaki rolüne ilişkin bu farklı görüşler, başta plancılar olmak üzere, kişilerin benimsedikleri siyasal ve etik duruşlara göre değişmektedir². Örneğin, Davidoff bu konuda yapılan bir toplantıda şunları söylüyor:

Eğer plancı toplumda var olan yoksulluğun, eşitsizliğin ve adaletsizliğin giderilmesini temel amacı olarak görmüyorsa, çalışmalarında üretken ve verimli olduğu söylenemez. Çalışmalarında yeniden bölüşümü öncelikli ve özel bir konu olarak ele almıyorsa, en azından verimsiz bir uğraş içindedir. Eğer bölüşüm konusunu hedefleri arasına dahi koymuyorsa, ahlaki davranmadığı zannı altında kalacaktır. Toplumumuzda yoksulluk ve ırkçılık var olduğu sürece, planlamanın temel yöneliminin bunların giderilmesine yönelik olması ahlaki bir zorunluluktur³.

Ancak, bu türden görüşlerin herkes tarafından paylaşılmadığını biliyoruz. Bu nedenle sunuşumun ilk bölümünde, farklı kuramsal yaklaşımlar açısından etik değerler ve bu bağlamda planlamanın konumuna ilişkin tutumların kısa bir özetini sunacağım. İkinci bölümde, meslek alanında ülkemizde hukuksal düzeyde yaşanmış örneklerle planlamada ahlaki sorunlar üzerinde duracağım. Üçüncü bölümde, ülkemizde planlama alanında yönlendirici işlev görecektik etik kuralların geliştirilmesi konusunda meslek örgütümüzün yapabileceklerini tartışacağım. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapacağım.

Farklı Kuramsal Bakışlar Açısından Sosyal Adalet ve Etik Tartışmalarının Planlama Alanındaki Etkileri

Felsefede ahlaki olgu ve önermelerin çalışıldığı bir dal olan etik, sıklıkla ahlak ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Etik, insan ilişkilerinde “iyi – kötü” ya da “doğru- yanlış” gibi normatif nitelikteki değer yargılarının doğasını anlamaya çalışır. Toplumlar tarih içinde geliştirdikleri normatif değerlerin bir bölümünü, zamanla hukuk normları haline getirerek toplumsal süreç ve ilişkileri kurumsallaştırmışlardır.

Bu süreçte söz konusu normlar ve bu normların kurumsallaştırılmasına yönelik farklı kuramsal yaklaşımlar birbirleriyle yarışır ve mücadele ederler. Bu çerçevede izleyen

---

¹ Bu Bildiri 07.11.2007-08.11.2007 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen 31.Dünya Şehircilik Kolokyumunda sunulmuş ve ŞPO tarafından “Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe” başlıklı Kolokyum kitabında (ss. 73-86) basılmıştır.

² Hender, S. (1995): 8.

³ Davidoff, 1978: 69-70.

bölümde sosyal adalet, etik ve planlama arasındaki bağları muhafazakâr ya da klasik liberalizm, yararcılık, cemaatçi görüş ve sözleşmecî kuram açılarından ele alacağım.

Muhafazakâr ya da klasik liberal yaklaşım açısından toplumsal yaşamda birinci derecede önemi olan şey bireysel bağımsızlık, özgürlük ve özerkliliktir. Bireysel özgürlük her şeyin ölçüsü ve tek ölçütüdür. Liberallerin dileği bireylerin istedikleri şeyi hiç bir engelle karşılaşmadan ya da çok az kısıtla karşılaşarak yapabilecekleri ortamın yaratılmasıdır. Liberallerin paylaştıkları temel değerler bireylerin eşitliği, özgürlük, hoşgörü ve akılcı seçim olarak özetlenebilir.

J.Locke'da temel ilkelerini bulan klasik liberal görüş günümüzde muhafazakârlar tarafından temsil edilmektedir. Muhafazakârlara göre, eşitlikten anlaşılması gereken fırsat eşitliği ve devletin tüm bireylere eşit davranmasıdır. Bu yaklaşımın günümüz savunucusu Nozick, bireylere verilen değerlerin etik sınırlarını “menedilen haklar” (negative rights) kavramı ile belirliyor. Buna göre, “her birey, diğer kişiler için de aynı hakkın benimsenmesi koşulu ile, dilediği gibi özgürce seçme/davranma hakkına sahiptir”. Bireylerin özgürlüğünün tek kısıtlayıcısı diğer bireylerin de aynı hakka sahip olduklarının bilinmesi olmalıdır. Klasik liberal ya da muhafazakâr görüş bu bağlamda serbest piyasa ekonomisinin herkese aynı hakkı sağladığı için özünde adil olduğu görüşündedir. Her bir birey özgür iradesi ile özgürce seçme, değiştirme ve sözleşme yapma hakkına sahiptir. Ve bu hakkını kullanırken diğer bireylerin bu yöndeki haklarına engel olmamaktadır. Devletin tek işlevi de hukuk sistemini oluşturarak serbest piyasanın işleyişini ve bireylerin haklarını güvence altına almakla sınırlı kalmalı ve yeniden bölüşüm gibi bu işleyişe dışarıdan yapılacak müdahaleler önlenmelidir.

Muhafazakâr ya da klasik liberal görüşleri benimseyen plancılar, bireysel düzeyde özgürlük, hoşgörü, adil olma, yansız davranma gibi değerleri öne çıkartmalarına karşın planlamanın temel işlevi olan müdahaleden hoşlanmazlar. Bu konuda muhafazakâr tutumları öne çıkar ve planlamanın meşruiyetini geçmişin hatalarını düzeltme ve bireyleri diğer bireylerin meşru olmayan eylemlerinden korumakta görürler. Kamu yararından anladıkları da tek tek bireysel çıkarların toplamından başka bir şey değildir.

Nitekim Nozick'e göre⁴, toplumsal gelir dağılımı meşru yollarla sağlandığı sürece adildir ve eşitsizlik bir sorun olarak görülmez; bireysel tercih ve tutumların bir sonucuymuş gibi yorumlanır. Esas olan meşru olarak kazanılmış haklardır. Bu durum toplumsal eşitsizliğe neden olsa da adildir. Dolayısıyla, planlama gibi dışsal güçler var olan sisteme, ancak meşru olmayan yollarla elde edilmiş mülkiyetlere müdahale ettiği sürece, -örneğin gecekonduların yıkılması gibi- işlevseldir ve sosyal adalete katkı sağlar. Yine bu yaklaşıma göre, hiç bir birey karşılığı ödense bile, haklarından feragat etmeye zorlanamayacağı için kamu yararı gibi planlamanın meşruiyet temelini oluşturan bir kavramın gerekçe gösterilerek mülkiyet hakkını yitirmesine izin vermeyecektir. Muhafazakâr tutumun kentsel planlamanın egemen olduğu koşullarda ne yapabileceği ciddi bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ortamda plancının etik ölçütü de bireylerin yasal ve meşru olarak elde ettikleri tüm haklara sahip çıkmak ve onları –her türlü olumsuz dışsallıklara karşı da koruyacak biçimde- güvenceye

---

⁴ Blanco, H. (1995) :66

almaktır. Bu tutum özellikle mekansal gelişimini büyük ölçüde tamamlamış kent parçalarında kentsel dönüşüm gibi kökten kararlar bir yana küçük ölçekli mekansal düzenlemeleri dahi büyük ölçüde olanaksız kılmaktadır. Taşınmazın bedelinin ödenmesi ya da mülk sahibinin rızasını almaya çalışmanın da etik görülmediği muhafazakâr tutumun kamusal planlamayı tümüyle olanaksız kılmaya bile, son derece kısıtlı bir çalışma alanı ile sınırlandırdığı açıktır.

J.Bentham ve J.S.Mill'in temellerini attığı “yararcılık” (utilitarianism) felsefesine göre normatif ya da ahlaki/etik değerlendirmenin yegâne güvenilir ölçütü söz konusu eylemin sonuçlarının insanların gönencinin (mutluluk, haz, yarar ve refahı) artırılmasına katkısı olup olmadığıdır. Tek tek bireylerin ve toplumun toplam gönencinin en çoğa çıkartılması temel amaçtır. Temel bir etik kavram olarak “bölüşümde adalet/hakçalık” yararcılara yabancıdır. Önemli olan toplam gönencin, bireyler arasında nasıl dağıtıldığı değil, artırılmasıdır. Sıkça dillendirilen Pareto optimum kuralında olduğu gibi, esas olan hiç bir bireyin var olan durumunun daha kötüye gitmemesi koşulluyla, toplam gönencin artırılmasıdır. Kuşkusuz bu yaklaşım kapitalist toplumlarda var olan eşitsiz yapının ya da statükonun devamına ahlaki bir temel oluşturmaktadır⁵.

Kentsel planlamada farklı yönlerden gelen eleştirilere karşın, hala egemenliğini büyük ölçüde sürdüren kapsamlı akılcı planlama modelinin dayandığı etik kuram da yararcı felsefenin temel yaklaşımını benimser. Tek bir kamu yararı vardır ve amaç bu yararı en çoğa çıkartmaktır. Planlamanın bireysel mülkiyete ve piyasa mekanizmasının “doğal” işleyişine müdahalesinde meşruiyet temeli, eylemin kamu yararına yapıyor olmasına dayandırılır. Böylece, ahlaki değerlendirmeler, salt eylemin yaratacağı sonuçların somut hesaplamalarına indirgenmiş olur. Plancının işlevi, bir bilimci/teknisyen olarak, planlanacak alanla ilgili olarak veri toplamak, bu verilerin analizini yapmak, açıklayıcı modeller geliştirmek ve bu yolla “iyi”yi en çoğa çıkartacak almasıkları oluşturduktan sonra, bu almasıklar arasından uygulanacak olanı seçme işini de politika alanına, yani halkın temsilcisi olan seçilmiş politikacılara bırakmaktır. Bu ideal modelde plancı değer yargıları olmayan, yansız/tarafsız bir teknisyen olarak salt olgularla çalışır ve kendisini değer yargılarına yer olmadığı düşünülen araçların oluşturulması ile sınırlandırır; değer yargılarının belirleyici olduğu amaç ve hedeflerin belirlenmesi evresi ile seçme işini ise politika alanına bırakır. Böylelikle de mesleki etik alanının sınırlarını iyice daraltır.

Bireyi temel değer olarak alan liberal tutumun, yararcı felsefenin temel nosyonlarını benimseyen kapsamlı planlama yaklaşımına şiddetle karşı çıkıyor olmaları bu nedenle şaşırtıcı değildir. Çünkü, yukarıda da açıklandığı gibi, yararcı felsefe ve onun planlama alanındaki temsilcisi konumundaki kapsamlı planlama yaklaşımı, tüm bireyler için belirlenen toplu bir amacın – toplumun refahı, mutluluğu, kamu yararı v.b.- en çoğa çıkartılması uğruna tek tek bireylerin özerkliğini önemsememektedir. Liberallere göre ise, özerklik bireyin doğasında vardır ve salt bu nedenle savunulmalıdır; bir amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak değil. Bu çerçevede, örneğin yeni bir ulaşım arterinin güzergahının oluşturulması topluluğun büyük bölümünün yararına ise, bu yaklaşımı benimseyen kapsamlı planlama savunucuları bu projeye olumlu bakacaktır. Ancak, muhafakar ya da klasik liberal görüş için bu

---

⁵ Smith, D.M. (1994)

projeden zarar görecek olan az sayıdaki insanın karşı çıkışı dahi uygulamadan vazgeçilmesi için yeterli görülecektir.

Refah devletinin sonunun geldiği yıllarda sosyal adalet ve etik konularında yeniden canlandırılan bir bakış açısı da, M.Walzer'ın önemli bir isim olarak öne çıktığı toplulukçu/ kominiter (*communitarianism*) yaklaşımıdır. Liberalizmin yücelttiği bireyciliğe karşı topluluğun önceliğini vurgulayan bu kuramcılar planlamanın amacının topluluk olduğu görüşündedirler⁶. Kominiter görüş, normatif değerlerin topluluklardan çıktıklarını ve meşruiyetlerini yine topluluklardan aldıklarını belirterek bireyci yaklaşımları eleştirirler. Walzer de adalet kavramının her bir topluluk için farklı anlamlar taşıdığını, sosyal adalet konusunda bir tutum geliştirirken toplulukların bu konudaki düşünce, duygu ve uygulamalarının bilinmesi gerektiğini belirtir. Ancak, Walzer'in tutumu katı kominiter görüşten farklıdır. O'na göre, toplulukların benimsedikleri değer yargıları da eleştirilebilmelidir. Etkili bir eleştiri, ancak "içeriden" yapılan bir eleştiri olduğu sürece amacına ulaşacak ve "dışarıdan" yapılacak radikal eleştirilerden farklılaşacaktır. Walzer böylece, tedrici planlama (*incrementalism*) kuramındakine benzer biçimde, statükonun tartışmasız benimsenmesi ile sistemin kökten değiştirilmesine yönelik radikal tutumlar arasında bir orta yol önermekte⁷ ve böylelikle, yıkıcı topluluk değerlerinin sürmesinin önüne geçilebileceğini düşünmektedir. Etzioni de⁸ benzer bir orta yol önerisi yaparak rasyonel-bireyci modernist tutum ile kominiter muhafazakâr yaklaşımın uzlaştırılmaya çalışıldığı bir sosyoekonomik model üzerinde çalışır. Bu modelde bireyler her ne kadar yaşadıkları topluluğun temel değer yargılarını içselleştirseler de, diğer yandan onları da eleştirerek oluşturacakları yaratıcı gerilim ortamı ile yıkıcı yargıların değiştirilmelerini sağlayabilmelidir. Kent plancılarının da toplulukların temel değer yargılarını kökten değiştirmeye yönelik bir etik tutum içine girmek yerine, onları anlamaya çalışan, onlarla diyalog içine giren ve ikna ile uzlaşma yolları arayan bir orta yolu yeğlemeleri önerilmektedir.

John Rawls tarafından geliştirilen sözleşmecî kuram (*contractualism*) ise, köklerini ahlak felsefesi ile Marksizm'den alan, ancak bazı yazarlarca da günümüzün egemen liberal görüşün temsilciliğini üstlenen sosyal demokrat yaklaşımın bir uzantısı olarak görülmektedir. Rawls, yararçı felsefeye, yani "hak" (*right*) nosyonunu "nihai bir amaca" hizmet etmenin yanında ikinci plana atan/daha az önemseyen kuramlara karşı bir almaşık oluşturmaya çalışmış ve sosyal adaleti bir hak olarak tanınması gereğini vurgulamıştır. Rawls'un ahlak kuramına göre hedef, herhangi bir nihai, içsel "iyi"nin en çoğa çıkartılması değil, onun hakça bölüşülmesidir. Adaletsizlik herkesin yararına olmayan eşitsizliktir⁹.

Adalet sözcüğü de kuşkusuz eşitlik ve özgürlük gibi normatif alanda anlam kazanır. Bu sözcüğün etik alanındaki kullanımında ise, sosyal adalet olarak ele alınarak bölüşüm konusu ile, yani gönenci artıracak kazancın/çıkarın kimler arasında nasıl dağıtılacağı ile ilintilendirilmektedir¹⁰. Bu bağlamda kentsel planlamanın da bir yeniden bölüşüm mekanizması olduğu açıktır. Yanıt aranması gereken soru, bu

⁶ Hender, S. (1995): 7.

⁷ Harper ve Stein (1995): 57.

⁸ Aktaran: Blanco (1995): 76

⁹ Kelly, P. (1998); Smith, D.M. (1994)

¹⁰ Miller 1976, Aktaran McConnell (1995): 32

mekanizmanın, keyfi biçimde değilse, hangi ilkeler temel alınarak işletileceğidir : Hak ettiğinin karşılığını mı yoksa ihtiyaç, hak ya da eşitlik gibi ölçütlere baş vurularak mı? Etik olanı nasıl belirleyeceğiz?

Rawls özgürlük, bölüşüm ve eşitlik nosyonlarını birlikte gözeten ve adına 'hakça bir adalet'¹¹ dediği bir kuram geliştirerek yararçı yaklaşıma alması oluşturmuştur. McConnell, Rawls'un önerdiği etik adalet kuramının bir etik planlama kuramının oluşturulmasına da katkıda bulunabileceğini ileri sürmektedir. O'na göre, kimin kazanıp kimin kaybedeceğine ilişkin etik soru, inceltirilerek 'plancının alacağı belirli bir kararın sosyal adalet sağlanabilir mi?' biçiminde formüle edilebilir¹². Sosyal adalet ilkesi, daha büyük bir kesimin çıkarı uğruna, küçük bir grubun haklarının feda edilebileceğine ilişkin yararçı kapsamlı planlama yaklaşımını yadsır.

Rawls'a göre akılcı seçim sosyal adalet ilkesini temel ölçüt olarak almalıdır ve bunun ilkeleri de şöyle özetlenebilir:

Birinci İlke: Her birey temel özgürlükler sisteminden en geniş şekilde ve eşit olarak yararlanmalıdır.

İkinci İlke –Ayrımlılık İlkesi-: Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, ancak dezavantajlı grupların yararına olması koşulu ile kabul edilebilir.

Rawls'un öncelikleri şöyle sıralanabilir: temel özgürlükler (Her birey için özgürlüklerin en çoğa çıkartılması), sosyal adaletin verimlilik ve gönenç gibi nosyonlara önceliği (Fırsat eşitliğinin sağlanması) ve nihayet eşitsizliğin ancak dezavantajlı gruplar lehine yaratılması (Ayrımcılık ölçütü)¹³.

Ayrımcılık ölçütüne göre, eşitsiz bir toplumsal yapının tüm bireylerine eşit davranılması sosyal adalet ilkesine aykırıdır. Buna göre, sosyal adaletin sağlanabilmesi için herkesin yararına olmayan eşitsizlik koşullarının, diğer bir deyişle pozitif ayrımcılık ilkesinin yaşama geçirilmesi kaçınılmazdır.

McConnell,¹⁴ Rawls'ın geliştirdiği etik davranışa yönelik sosyal adalet ilkelerini kentsel planlama alanında uygulanmasına yönelik olarak şu örnekleri vermektedir: yerel yönetim meclislerine ve belediye başkanlığına seçme ve seçilme hakkı –birinci ilkeye uygun olarak- temel özgürlükler arasında sayılmaktadır. Mülkiyet hakkına yönelik temel özgürlük ise, ancak ilk ilkede belirtilen nedenle, yani özgürlüğün korunması uğruna sınırlandırılabilir. Bu sınırlama kent planlarında bölgeleme yapılmasını meşru kılmaktadır. Böylelikle, daha büyük bir kar için taşınmazını diğer bireylerin temiz çevrede yaşama özgürlüğünü sınırlandıracak biçimde çevreyi kirlenici bir kullanıma tahsisi engellenebilecektir. Rawls'ın ikinci ilkesi ise planlamada önceliklerin saptanmasında yol gösterici olabilir. Buna göre, toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik projelere öncelik verilmelidir. Yine bu kurala göre anılan kesimlere yönelik olarak pozitif ayrımcılık uygulanabilir; örneğin, bir kent parkının yer seçiminde, bu parka yoksulluğu nedeniyle araçla gidemeyecek kesimlerin yaşadığı kent parçalarına öncelik verilmelidir. Kent plancıları özellikle, bu kesimlerin

¹¹ Justice as fairness

¹² McConnell (1995): 33.

¹³ Smith, D.M. (1994): 77.

¹⁴ McConnell, 1995: 37-45.

yerlerinden edilmelerine yol açan kentsel dönüşüm projelerine etik değerler açısından şiddetle karşı çıkmalıdır. Küçük burjuvaziye kentsel imaj, inşaat sektörü ve girişimcileri yüksek kar saiki ile heyecanlandıran dönüşüm projelerinin, kentin bu alanlarında yaşayan yoksul halk için öngördüğü sosyal önlemlerin ayrıntılı bir dökümünü görmeden ve bu kesimin tamamının onayı alınmadan uygulamaya geçilmesi etik davranış ve sosyal adalet ilkeleri açısından planlama ilkelerine aykırı görülmelidir. Son olarak, Rawls'ın üzerinde durduğu ve planlama açısından son derece önemli olan bir başka noktaya daha değinmek istiyorum: Rawls'ın "adil koruma" kavramı. Bu kavram sürdürülebilirlik ilkesi ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu bağlamda kent plancıları hazırladıkları planlarda var olan doğal kaynakları ve tarihsel eserleri koruyup geliştirerek gelecek nesillere aktarmakla yükümlüdürler. Ahlaki davranış bunu zorunlu kılmaktadır.

Görüleceği gibi, Rawls'ın geliştirdiği ilkeler, belirli planlama sorunları karşısında etik açıdan nasıl bir tutum almamız gerektiği konusunda oldukça yol gösterici ip uçları sunmaktadır. Yasal çerçeveden bakıldığında, Anayasanın sosyal devlet ilkesi ile sosyal adalete vurgu yapan maddeleri, soyut düzeyde de olsa, plancıların bu yöndeki tutumlarına bir dayanak oluşturabilir.

Yukarıda sunulan görüşler etik konusunda yapılan çalışmaların bir kesimini kapsamasına karşın, bu konuda ne denli farklı bakış açıları olduğunu açıkça göstermektedir. Plancılar, bireysel özgürlükler; kamu yararı; toplulukların değer yargıları; sosyal adalet bağlamında pozitif ayrımcılık v.b. görüşler karşısında nasıl bir tutum alacaklardır? Plancılar sıklıkla karşılaştıkları tartışmalı durumlarda hangi görüş/lere göre kararlar üreteceklerdir? Sofistlerin önerdiği gibi herkesin kendi seçimini yapacağı bir görecelik kapanının içine mi sıkışıp kalacağız, yoksa tüm bu farklı tartışmaların ayırında olarak kendimize yeni bir yol mu çizeceğiz? Meslek odamız tarafından hazırlanacak bir etik kurallar dizisinin oluşturulmasında bu türden kuramsal bakış açıları yanı sıra, ülkemizdeki uygulamanın da değerlendirmeye alınması zorunluluğu vardır. Aşağıdaki bölümde, ülkemizde hukuk alanında yaşanan örnekler çerçevesinde planlamada etik konularına değineceğim.

Türkiye'de Planlama Uygulamalarında Bilirkişilik ve Ahlaki Sorunlar

Yoğun planlama/imar sorunlarının yaşandığı ülkemizde yürürlükteki planlama mevzuatı –belki de bilinçli olarak- denetim kanallarını büyük ölçüde dışlayan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla, son yıllarda yapılan düzenlemelerle, muğlak ifadelerle pamuk ipliğine bağlanan kamu yararı anlayışının bile göz ardı edildiği uygulamalara karşı yegane denetim kanalı olarak yargı yolunun kaldığı bilinmektedir.

Bu bağlamda, kentsel planlama ile ilgili anlaşmazlık konularında yargı sürecinde bilirkişilere büyük görev düşmektedir. Ülkemizde bilirkişilik kurumu, yargı usul kanunları ile düzenlenen bir konudur. Bilirkişi, yargılama sürecinde yargıçların gerek duyduğu durumlarda başvurduğu bir "yardımcı" / bir "yargılama öznesi" olarak değerlendirilmektedir. Yasa hükümlerine göre, yargıç, "genel ve hukuk bilgisiyle" hukuki uyuşmazlıkların çözümünde uzmandır. Bilirkişiler ise, hukuki sorunların çözümünde "özel ve teknik bilgi" gerektiren konularda –ki, kuşkusuz kentsel planlama da böyle bir alandır- kendi uzmanlıkları ile yargıca yardımcı olurlar.

Bilirkişilerden, mahkemeye sundukları görüşlerinde, sadece konunun gerektirdiği teknik açıklamalarla sınırlı kalmaları ve hiç bir vicdani görüş beyan etmemeleri beklenir. Vicdani, insani ya da herhangi bir sosyal değerlendirmenin, teknik değerlendirmenin önüne geçebileceği bir durum bilirkişinin tarafsızlığını yitirmesi olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, ilk bölümde özetlemeye çalıştığımız, Rawls'ın sosyal adalet konusundaki etik değerlendirme ilkeleri, hukuk sistemimizde yararlanılabilecek bir rehber olarak kullanılamayacaktır. Bilirkişilik yapacak plancı, değerlendirmesini salt teknik konularla sınırlandırmak zorundadır. Bu durumda, sosyal adalet ilkesine aykırı, ancak teknik olarak “doğru” bir uygulamanın, olumlu olarak değerlendirilmesi beklenmektedir. Bu kapsamda, ülkemizde sosyal adalet ilkesine planlama mevzuatımızda yer verilmemesinin önemli bir eksiklik olduğu belirtilmelidir. Bu sorunun aşılması, ancak Türk hukuk sisteminde “kamu yararı” kavramı ile “sosyal adalet” kavramlarının içeriklerinin ve birbirleriyle olan ilişkilerinin yeni baştan ele alınması ile olanaklıdır.

Aşağıda vereceğim dava konusu olmuş örnekler, etik değerler açısından yürürlükteki mevzuat çerçevesinde dahi ne denli olumsuz uygulamalar olduğunu tüm açıklığı ile göstermektedir.

Örneklere plan değişiklikleri ile ilgili olarak karşılaştığımız durumlarla başlamak istiyorum. Bilindiği gibi, plan değişikliklerinde müellif görüşünün alınmaması, diğer bir deyişle, önerilen değişikliğin teknik bir değerlendirmesinin yapılmadan Meclislere götürülmesi geçmiş yıllarda olanaklı idi. Nitekim plan değişiklikleriyle ilgili davalarda sıklıkla karşılaştığımız durumlardan birisi gerekçesiz değişiklik tekliflerinin Meclislerde görüşülmesi idi. Gittiğimiz keşiflerde hazırladığımız raporlarda dile getirilen uyarılarının yararı oldu ve bu yönde bir hüküm mevzuata eklendi. Ancak, ne yazık ki, uygulamada bazı plancılar, bu yetkiyi ahlaki olmayan biçimde kullanmışlar ve kendi yaptıkları planlarda bile politikacıların önerdiği tüm değişikliklere, “uygun” raporları hazırlamaktan rahatsız olmamışlardır. Plancının kentin belirli bir alanı için önerdiği kentsel fonksiyonu, talep üzerine bir süre sonra değiştirerek, yerine bambaşka bir fonksiyon getirilmesi ahlaki bir tutum olabilir mi? Kuşkusuz, planların uygulanma aşamasında geri beslenme kaçınılmazdır. Ancak, bilirkişi olarak hazırladığımız bir çok raporda, ahlak dışı tutumlarla hazırlandığı açık olan bir çok sözde gerekçenin, geçersizliğine yönelik görüş bildirmek durumunda kaldık. Ahlaki tutum öncelikle plancıların kendi hazırladıkları planlara saygı duymaları ile başlar. Kuşkusuz, planların da bu saygıyı gerektirecek titizlikte hazırlanması gerekir.

Plancıardan sadece kendi hazırladıkları değil, diğer meslektaşların hazırladıkları planlara da gerekli saygıyı göstermeleri beklenir. Ne yazık ki, geçmiş yıllarda gerekçesiz plan değişikliklerinin orijinal astrolon pafta kazılarak üzerine işlendiği durumlarla da karşılaştık. Bir belediyenin plan değişikliği istemini, mevzuatta yer alan amir hükümlerin sağlanamayacağı gerekçesiyle reddeden bir plancının raporu ortada iken, bir başka plancının aynı değişikliği, bedeli karşılığında ilgili belediyeye yaptığı, bir dava dosyasındaki belgelerden anlaşılıyordu. Yine, yeni yapılmış ve onaylanmış bir planın, göreve gelen belediye yönetimi tarafından yoğunluğu artırılarak değiştirilmesi istemine, bir başka plancı, -yürürlükteki plana ciddi bir eleştiri de getirmeden- olumlu yanıt verebilmiştir. Kuşkusuz planlar dokunulmaz belgeler değildir. Ancak, ciddi, doyurucu eleştiriler getirmeden bir başka plancının hazırladığı planın değiştirilmesi yönündeki istemlere olumlu yanıt vermenin de ahlak dışı bir

tutum olduğu kanısındaım. Dolayısıyla, kendimize duyduğumuz saygıyı diğer meslektaşlarımıza karşı da duymalıyız.

Plancılar çalıştıkları kurumlarda belirli dönemlerde geliştirilen politikaların esiri olmamaya özen göstermelidirler. Plancının öncelikle kamu yararını – bu kavramın tüm muğlaklığına karşın- temel almaları, çevre değerlerinin sürdürülebilirliğine duyarlı olmaları ve nihayet sosyal adalet ilkelerine dikkat etmeleri anayasal bir zorunluluktur. Belirli dönemlerde politikacıların bu ilkelere aykırı talepleri olmaktadır. Plancıların bu taleplere teslimiyetçi bir tutumla uymalarının da ahlaki bir davranış olmadığı görüşündeyim. Örneğin, alt ölçekte salt parsel bazında yapılan plan değişikliklerini, üst ölçek plana işleyerek plan kademeleri arasında “uyum sağlanmakta”; salt uygulama imar planı hazırlanarak bunun ölçek olarak büyütülmüş kopyası nazım plan olarak tanımlamakta; belirli bir bölge için uygulama, nazım ve üst ölçek planlar aynı anda ve birlikte, tek bir ortak rapor hazırlanarak onaya sunulabilmektedir. Bir başka örnekte ise, kısa süre önce yasalarla belirlenen kültür ve turizm bölgeleri için hazırlanan bir plan raporunda, “plan kararlarının hayata geçirilebilmesi amacıyla plan bütününde bir kısım alanda 1.derece doğal sit alanı kararlarının yeniden değerlendirilmesi” istenilmektedir. Diğer bir deyişle, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın kültür bölümüne bağlı Koruma Kurulunca belirlenerek onaylanan sit alanlarının küçültülmesi ve derecelerinin düşürülmesi önerilmektedir. Doğal sit alanlarının çevre değerlerinin sürdürülebilirliği açısından ne denli yaşamsal olduğu açıktır ve yine bu alanların plancıların da katkıları ile belirlendiği bilinmektedir.

Plan raporlarına gösterilen özen de bir plancının meslek ahlakı konusunda ne denli duyarlı olduğunun göstergesidir. Ne yazık ki, bilirkişi incelemesine konu olan plan raporlarının büyük bölümünün, planın amaç ve hedefleri ile belirlenen stratejileri yaşama geçirmek için yararlanılacak araçlarla, katılım süreçlerinde elde edilen girdilerden planlama süreçlerinde nasıl yararlandığı gibi temel konuları açıklamaktan çok, plan kararlarının açıklandığı metinlere dönüştüğü görülmektedir. Yine, bazı dava dosyalarının incelenmesinden, plancıların kamusal alanların kent içindeki yer seçimlerini şehircilik mesleğinin gereklerine göre değil, hazine arazilerinin kent içindeki dağılımına uygun olarak belirlediğini anlaşılmaktadır. Mesleğimizin saygınlığının korunması ahlaki bir tutumdur ve tüm plancıları bu konuda duyarlı olması beklenir.

Bu türden olumsuz örnekleri çoğaltmak olanaklıdır. Ancak, plancıların hala büyük bir bölümünün mesleğın etik değerlerine saygılı olduğu görüşündeyim. Kişisel olarak, normatif bir değerlendirme ile ahlak dışı diye nitelendirerek sunduğum örneklerin, tüm plancılar tarafından da paylaşılabilmesi için ise, kentsel planlamada etik kuralların neler olduğunun bilinmesi gerekir. Ancak, bu kuralların belirlenmesinde ilk bölümde sözünü ettiğimiz farklı felsefi/kuramsal bakışlardan hangisini benimseyeceğimiz belirleyici olacaktır.

Üçüncü bölümde, 12 yıl önce yine meslek odamız tarafından düzenlenen bir toplantıda¹⁵ da dillendirdiğim gibi, planlamada etik kuralların oluşturulması konusunda meslek odamıza düşen görev üzerinde durmak istiyorum.

---

¹⁵ Ersoy,M. (1995).

Planlamada Etik Kuralların Oluşturulması ve Meslek Odasının Rolü

Planlama meslek alanı bugün tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de gerek kuramsal gerekse uygulama düzeyinde ciddi bir bunalımla karşı karşıyadır. Kuramsal düzeyde post modernist akımlar kentsel planlamayı eleştirirkenin ötesinde tümüyle reddetmeye kadar varan bir tutum içindedirler. Kuşkusuz, modernist planlama birçok varsayımları ve izlediği süreçler açısından eleştiriye muhtaçtır. Ancak bu eleştiriler, planlamayı ve plancıyı mevcut süreçlerin edilgen bir izleyicisi konumuna indirgemeye kadar varmıştır. Kent plancılarının, Friedman’ın ¹⁶ önerdiği gibi, bu kriz döneminde edilgen olmak bir yana, hiç bir zaman olmadıkları kadar radikal bir tutum içinde olmaları zorunluluğu vardır.

Bu genel tablo ülkemiz plancıları açısından çok daha şiddetli bir biçimde yaşanmaktadır. Hükümet son yıllarda çıkarttığı yasalarla, sadece kendimiz için değil gelecek kuşaklarımız için de son derece yaşamsal olan tarım arazilerini, ormanlarımızı, kıyıları ve özel çevre değeri taşıyan değerli toprak parçalarını, sürekli artan kamusal borçları azaltmak uğruna, hızla özel kesime aktararak vahşi bir imar düzeninin önünü açmaktadır. Meslek alanımızın doğrudan ilgi alanına giren, yabancılara toprak satışındaki denetimsiz durumun sürdürülmesi; binlerce hektar büyüklüğündeki ülkemizin en değerli arazilerini kültür ve turizm koruma ve geliştirme bölgeleri adı altında yerli ve yabancı özel kesime tahsis çabaları; kıyı ve orman kanunlarında yapılmak istenen kamu yararına aykırı değişiklikler; yeni maden yasasının çevresel değerleri tümüyle göz ardı eden hükümleri; sosyal boyutu olmayan kentsel dönüşüm yasası girişimleri; bunca doğal afetin yaşandığı bir ülkede ve son derece yüksek risk altında bulunan kentsel alanlarda, sakınım planlamasına yönelik bir yasal düzenleme girişiminde bulunmak bir yana, ulusal deprem konseyini lav etmek v.b. çok sayıdaki olumsuzluk karşısında plancıların ve meslek odasının toplumsal misyonunu tekrar göz geçirmesi kaçınılmaz bir görev olarak durmaktadır.

Böyle bir ortamda, planlamada mesleki etik kuralların geliştirilmemiş olması, göreceliliğin kutsandığı post-modernizmin, her bir farklı tutuma bir başka dayanak oluşturma anlayışına prim vermemize yol açmaktadır. Kuşkusuz, etik kurallar geliştirme çabasının temel ereği, nihai ahlaki ilkeleri belirlemek değildir; amaç, somut planlama sorunları karşısında kişisel ve kurumsal (meslek odası) olarak nasıl davranmamız gerektiğine ilişkin ilkelerin geliştirilmesidir. Plancılar değer yargıları olmayan teknisyenler değildir. Plancıların da kendilerini belirli amaçlara adanmaları gerekmektedir. Bunun gerektirdiği değer yargılarının oluşmasında, sermayenin değil emeğin ve toplumun dışlanmış kesimlerin yönlendirdiği bir bakış açısının egemen olmasını sağlanması için meslek odasının öncülük etme yükümlülüğü vardır.

Kuşkusuz burada tartıştığımız etik anlayış meslek yaşamlarında profesyonel plancı rolünü seçenler için geçerlidir. Politikacı, özel girişimci, öğretim üyesi ya da tümüyle ayrı meslek tercihi yapanlar için de o rollere ilişkin farklı kurallar olacaktır.

Bugün, profesyonel plancı rolünü seçenlerin bağlı oldukları bir kurumsal etik kurallar dizgesi olmadığı için ahlaki davranış bireysel kararlara bırakılmıştır. Diğer bir deyişle,

---

¹⁶ Friedmann, J. (1987).

plancuların meslekle ilgili konularda, üstlerine, meslektaşlarına, müşterilerine ve nihayet planın doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği kişi ve kurumlara karşı aldıkları ya da taraf oldukları kararlar, davranış ve tutumlar tümüyle plancuların kendi inisiyatiflerine bırakılmıştır. Burada kişisel düzeyde doğruluk, dürüstlük, tutarlılık, güvenilirlik v.b. niteliklerle ilgili bireysel farkındalık temel belirleyici olmuştur. Mesleki konularda belirli bir davranış biçiminin tüm profesyonel plancular için ahlaki açıdan doğru olduğunu belirten bir kurallar dizisinin olmadığı bir ortamda kişisel değerlendirmelerin belirleyici olması kaçınılmazdır. Bu koşullarda, meslek insanlarının mesleki uygulama sırasında karşılaştıkları belirli durumlarda aldıkları karar, davranış ve tutumları kınamanın nesnel bir dayanağı da olmayacaktır. Bir plancunun doğrusu ile diğerinin doğrusunun örtüşmediği durumda değerlendirme tümüyle öznel olmak durumunda kalacaktır. Post modern dünyanın pek de rahatsızlık duymayabileceği bu durum, modernitenin henüz layıkıyla yaşanmadığı bir coğrafya için, çürümeye davet çıkaracak potansiyeli içinde barındırmaktadır. Bu nedenle kentsel planlamayı profesyonel bir meslek olarak seçenler için, başta ABD olmak üzere bir çok ülkede 20-30 yıldır uygulanmakta olan mesleki etik kurallarının zaman yitirmeksizin hazırlanıp yaşama geçirilmesi gereği vardır.

Etik tutum konusunda öne çıkan yaklaşımların bir bölümünden yukarıda söz ettim. Planlamada etik tutum ilkelerini belirlerken yanıt arayacağımız sorular şöyle sıralanabilir: liberal felsefenin birincil önceliği olan bireysel özgürlükleri mi temel alacağız yoksa komüniteryan bir tutumu mu öne çıkartacağız? Ya da faydacı bir yaklaşımla, kamu yararı kavramını esas alarak toplam gönencin artmasını mı hedefleyeceğiz? Bu denklemde, sözleşmecî yaklaşımın sosyal adaleti vurgulayarak kentnin dezavantajlı kesimlerine pozitif ayrımcılık yapılmasını öneren “ayrımcılık ilkesi” ile çevresel değerlere yönelik “adil koruma” tutumunun yeri nerede durmalıdır?

Kuşkusuz, her egemen güç/iktidar kendi dünya görüşünü toplumun tüm kesimlerine dayatmaya çalışacaktır. Bunu başardığı sürece de iktidarını perçinleyecektir. Ülkemiz planlama pratiğinin geleneksel yararçı tutumunu dahi karşısında engel olarak gören yeni liberal düzen iktidarlarının doğal ve yapılı çevreyi fütursuzca yağmalama arzusu karşısında plancuların toplumsal değerleri öne çıkartan bir duruş sergilemeleri son derece önemlidir.

Marcuse (1976), 30 yıl önce yazdığı bir makalede, var olan yapıda meslek etiğinin kurallarının belirlenmesinin, meslek pratiğinin sonuçlarından yararlanacak güç sahibi kesimlere sunulacak hizmetin verimliliğini artırmakla sınırlı kalacağını, sisteme karşı çıkarak onu yeniden biçimlendirecek dinamiklerin ise uzun ve zorlu bir uğraş olduğunu ileri sürmektedir. Kuşkusuz, etik kuralların belirlenmesi kendi başına, var olan eşitsiz sistemle mücadele için yeterli bir çaba olamaz, ancak bu yönde yapılacak bir düzenleme ile planlama alanında daha hakça ve adil bir yapılanma için bir fırsat penceresi açabilir.

Sonuç

Yeni liberal yaklaşımın çevre değerlerini tümüyle göz ardı eden ve bazıları anayasal engeller nedeniyle yürürlüğe sokulamayan yasaların yaşama geçirilmesi için, başta anayasayı değiştirmek üzere tüm hukuksal girişimlere büyük bir hız verilmiştir.

Plancılar ve planlama meslek odası olarak, planlamanın ülkemizde üstleneceği rol ve meslek alanının geleceği açısından bu vahşi kapitalist dönemde kamu yararını, toplumun dezavantajlı kesimlerinin çıkarlarını savunmayı, doğal ve tarihsel çevre değerlerini öne çıkartmayı, yapılı çevrede değişim değil kullanım değeri üretmeyi yücelten bir anlayışı esas alarak mücadele vermek zorundayız. Bu bağlamda başta çevre sözcüğüne bile katlanamayan taslak anayasa olmak üzere, meslek alanımızı ilgilendiren tüm yasal düzenlemelerde, güç ve çıkar odaklarının toplum yararına karşı getirmeye çalışacakları düzenlemelere karşı kamusal bir tepki oluşmasına katkıda bulunulmalı, parlamenterler uyarılmalıdır. Yürürlükteki mevzuatın uygulanmasında yerel güç odaklarının çıkar kavgaları tek denetim mekanizması olan yasal zeminde önlenmeye çalışılmalı, yerel duyarlılık ve tepki oluşturulmalıdır.

Bu mücadelenin daha anlamlı hale gelmesi ve odamız üyelerinin üzerinde anlaştıkları ortak hedefler haline getirilmesi için kurumsal düzeyde bir girişime gereksinim vardır. Tıp mesleğinin iki bini aşkın bir süredir temel ilkelerini geliştirdikleri, ABD de psikologların 1950'li yıllarda, sosyologların 1960'lı yıllarda belirledikleri etik kuralların, planlama mesleği için ülkemizde zaman geçmeden geliştirilmesi zorunluluğu vardır.

Bunun için üye olduğumuz meslek odasının kent plancılarına yönelik etik kuralları hızla belirlenmesi ve ilk genel kurulda üyelerimizin görüşlerine sunulması zorunluluğu vardır. Böylece meslektaşlarımız mesleki düzeyde yapacakları olumlu uygulamaların ve oluşturulmasına katkı verecekleri yerel tepkilerin etik temellerine de sahip olacaklar ve bu bunalımlı dönemde mesleki eylem ve tutumlarında kendilerine yardımcı olacak bir rehber kavuşacaklardır.

Kaynaklar

Blanco, H. (1995), "Community and the Four Jewels of Planning", Hender, S. (Ed) *Planning Ethics: A Reader in Planning, Planning Theory, Practice and Education*, Center For Urban Policy Research, State University of New Jersey.

Boucher, D. ve Kelly, P. (Ed) (1994), *Social Justice: From Hume to Walzer*, Routledge, London.

Davidoff, 1978: 69-70, "The Redistributive Function of Planning", Burcell, R., Sternlieb, G. (ed), *Planning Theory in the 1980's*, Center For Urban Policy Research, State University of New Jersey.

Ersoy, M. (1995) "Planlama Kuramları ve Etik", (Planning Theories and Ethics) *1. Planlama Kongresi- Planlamanın Meşruiyeti ve Plancıların Konumu*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara, pp. 119-124

Friedmann, J. (1987), *Planning in the Public Domain*, Princeton University Press, Princeton, N.J.

Harper, L.T., Stein, S. "Contemporary Procedural Ethical Theory and Planning Theory", Hender, S. (Ed) *Planning Ethics: A Reader in Planning, Planning Theory, Practice and Education*, Center For Urban Policy Research, State University of New Jersey.

Hender, S. (1995), "Introduction", Hender, S. (Ed) *Planning Ethics: A Reader in Planning, Planning Theory, Practice and Education*, Center For Urban Policy Research, State University of New Jersey.

Kelly, P. (1998), "Contractarian Social Justice", Boucher, D. Ve Kelly, P. (Ed), *Social Justice: From Hume to Walzer*, Routledge, London.

McConnell, S. (1995), "Rawlsian Planning Theory", Hender, S. (Ed) *Planning Ethics: A Reader in Planning, Planning Theory, Practice and Education*, Center For Urban Policy Research, State University of New Jersey.

Smith, D.M. (1994), *Geography and Social Justice*, Blackwell, London.